

6. Психология социализации и социальной адаптации человека / С.И. Розум. СПб.: Речь, 2006. 365 с.
7. Психология общения. Энциклопедический словарь / Под общ. ред. А.А. Бодалева. Москва: Когито-Центр, 2011. 600 с.
8. Психология. Словарь / Под общ. ред. А.В. Петровского, М.Г. Ярошевского. Москва: Политиздат, 1990. 494 с.
9. Романова М.Л. Математические модели толерантной студенческой среды. Ученые записки университета имени П. Ф. Лесгафта. 2013. 4(98). С. 126–128.
10. Социальная роль / ред. С.С. Фролов. Социология. Учебник. Для высших учебных заведений. М.: Наука, 1994. 256 с.
11. Социализация / ред. А.И. Кравченко. Социология: Общий курс: Учебное пособие для вузов. М.: ПЕРСЭ; Логос, 2002. 640 с.
12. Томчук М.І. Методологічні засади дослідження та формування психологічної готовності до діяльності. Психологія і суспільство. 2010. № 4. С. 41–46.
13. Философский энциклопедический словарь / Гл. редакция: Л.Ф. Ильичев, Н.Н. Федосеев, С.М. Ковалев, В.Г. Панов. М.: Сов. энциклопедия, 1983. 840 с.
14. Чернецкая Л.В. Развитие коммуникативных способностей у дошкольников. Ростов н/Д.: Феникс, 2005.
15. Юрчук В.В. Современный словарь по психологии. Мн.: Современное слово, 1998. 768 с.

УДК 159.923.2:378.147

ВПРОВАДЖЕННЯ ТЕХНОЛОГІЇ ОСОБИСТІСНО-ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ МАЙБУТЬОГО ПЕДАГОГА В ПРАКТИКУ ВИКЛАДАННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ДИСЦИПЛІН

Василенко Л.П., к. психол. н.,
доцент кафедри психології

Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

Василенко І.Я., к. пед. н.,
доцент кафедри початкової та дошкільної освіти

Львівський національний університет імені Івана Франка

У статті розглядаються шляхи, засоби та методи впровадження технології особистісно-професійного розвитку майбутнього педагога в процес викладання психологічних дисциплін. Виділено складові елементи і механізми формування психологічної компетентності майбутнього вчителя.

Ключові слова: психологічний супровід, особистісно-професійний розвиток, компетентнісний підхід, професійні компетенції, особистісні здатності, програма особистісно-професійного розвитку.

В статье рассматриваются пути, средства и методы внедрения технологии личностно-профессионального развития будущего педагога в процесс изучения психологических дисциплин. Выделены составляющие и механизмы формирования психологической компетентности будущего учителя.

Ключевые слова: психологическое сопровождение, личностно-профессиональное развитие, компетентностный подход, профессиональные компетенции, личностные способности, программа личностно-профессионального развития.

Vasylenko L.P., Vasylenko I.Ya. IMPLEMENTATION OF TECHNOLOGY OF PERSONAL AND PROFESSIONAL DEVELOPMENT OF THE FUTURE TEACHER IN THE PRACTICE OF TEACHING PSYCHOLOGY

The article deals with the ways, means and methods of introducing the technology of personal and professional development of future teachers into the practice of teaching psychology. The components and mechanisms of psychological competence formation of future teachers in the process of teaching psychology are highlighted.

Key words: psychological support, personal and professional development, competence approach, professional competences, personality abilities, program of personal and professional development.

Постановка проблеми. Основним критерієм підготовки майбутнього вчителя на сьогодні є його професійна компетентність. Центром уваги стають не лише завдання навчальної діяльності, а сама особистість з її професійними та особистісними здібностями.

Психологічні дисципліни є необхідним компонентом системи вищої педагогічної освіти, мета якої забезпечити розвиток особистісного, інтелектуального і професійно-творчого потенціалу майбутнього вчителя, формування професійно компетентного спеціаліста, активізація його

самопізнання та самовдосконалення. Однак на сьогодні не розроблена система впровадження технології особистісно-професійного розвитку майбутнього педагога в процес викладання психологічних дисциплін.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Стратегія розвитку вищої освіти в Україні зорієнтована на організацію розвивального середовища освітнього простору, яке б сприяло становленню активності майбутнього педагога, орієнтованого на особистісний та професійний саморозвиток, забезпечувало перехід від передачі знань до формування компетенцій (А. Астахова, Г. Балл, І. Бех, С. Максименко, М. Савчин, В. Семиченко тощо). У багатьох дослідженнях визначено концептуальні положення психологічного супроводу системи професійної діяльності педагога (Р. Бітянова, Н. Глуханюк, Т. Корень тощо), розглянуті проблеми психолого-педагогічного супроводу й підтримки особистісно-професійного розвитку студентів психологічною службою вищого навчального закладу (О. Асмолов, О. Бондаренко, Е. Кринчик, С. Максименко, Р. Павелків тощо). Більшість дослідників дотримується позиції особливої значущості психологічного супроводу особистості протягом її фахового навчання [2; 3; 5].

Постановка завдання. На основі викладеного можна сформулювати завдання дослідження, яке полягає в обґрунтуванні шляхів, засобів та методів впровадження в практику викладання психологічних дисциплін технології супроводу особистісно-професійного розвитку майбутнього педагога.

Виклад основного матеріалу дослідження. Професія педагога має свою специфіку: вчитель працює з дитиною, а отже, його власна особистість є могутнім знаряддям, що забезпечує її розвиток. І чим досконалішою є особистість вчителя, тим успішнішим є професійний результат. Саме в педагогічній професії особистісно-професійний розвиток є обов'язковою умовою досягнення професіоналізму.

Розглядаючи психологічний супровід особистісно-професійного розвитку у межах викладання психологічних дисциплін, визначаємо його як систему професійної діяльності викладача психології, спрямовану на створення оптимальних психологічних умов для становлення повноцінно розвиненої здорової особистості майбутнього вчителя та оволодіння ним здоровим індивідуальним стилем діяльності, розвиток професійної свідомості, професійних компетенцій та особистісних здатностей,

повноцінну реалізацію психологічного потенціалу, активізацію саморозвитку (становлення студента як суб'єкта власного життя і діяльності). Здорова особистість володіє сильним, цілісним, не розколотим Я. Вона ставить важливі життєві цілі, творить любов, добро, свободу та відповідальність, активно спілкується, встановлює і підтримує контакти, забезпечує спільну діяльність. Здоровий життєвий стиль впливає не лише на її власне благополуччя, а й сприяє позитивним змінам оточення [5]. Здоровий вчитель подібний до родючого ґрунту, в якому зростають і набирають сил маленькі рослини – учні. Ця проста аналогія дає глибоке розуміння важливості психологічного здоров'я особистості майбутнього вчителя.

Окреслюючи шляхи, засоби та методи організації психологічного супроводу під час викладання психологічних дисциплін, ми зважали на те, що психологія як основна людинознавча дисципліна має стати пріоритетною в освітньому просторі педагогічного навчального закладу [6], сприяти гармонізації внутрішнього світу особистості, бути звернена на практику, занурена в проблеми життя людини та суспільства і шукати відповіді на найгостріші з них. Оволодіння психологічними знаннями має сприяти кращому розумінню себе, осмисленню власної поведінки та її причин, розвитку суб'єктності майбутніх педагогів, стимулювати пізнавальну і самооцінювальну діяльність.

Однак практика показує, що психологічна підготовка у педагогічних навчальних закладах вимагає переосмислення, докорінного оновлення мети, змісту психологічної освіти, шляхом підсилення практичної значущості курсів психологічних дисциплін, є потреба у розробленні механізмів формування психологічної компетенції майбутніх вчителів під час викладання психології. З метою розв'язання поставлених задач зміст навчальних програм психологічних дисциплін має бути зорієнтованим на модель майбутнього вчителя, зверненим до його особистості, а не бути проєкцією академічної науки, на основі якої у студентів формуються абстрактні знання. Важливо посилити прикладну та практичну значущість дисципліни, забезпечити її провідну роль у становленні особистості майбутнього педагога.

Тому першим кроком в організації психологічного супроводу при викладанні психологічних дисциплін є оновлення змісту навчальних програм, збільшення та підсилення його практичної значущості, його структурна організація, репрезентація його

як логіки суперечливого наукового пізнання, як процесів поглиблення, повернення до вихідних даних та їх проблематизація, що забезпечить системність і цілісність психологічного мислення студентів, а також включення компонентів, які актуалізують особистісні структури свідомості майбутніх педагогів. Психологічні знання мають бути наповнені реальними смислами і стати дієвим засобом підвищення якості життя кожного студента.

Вагомим моментом праці викладача над змістом навчального матеріалу є усвідомлення тісного зв'язку між змістом знань і творчістю. Пізнавальна творчість зумовлена роботою свідомості щодо переосмислення викладачем навчального матеріалу (реальних явищ, фактів, процесів, подій, тверджень і принципів) із метою представлення його змісту як інформації для роздумів. Переосмислення допомагає розгортанню суб'єктивної, відбувається не лише оцінка особистісної значущості навчального матеріалу, але й усвідомлення самого себе його суб'єктом. Пояснення викладача має як аргументувати закономірність певного ставлення до фактів, так і включати елементи знахідки і створювати умови для прояву інтелектуальної ініціативи. З цією метою на лекціях із психології варто застосовувати різноманітні методичні прийоми створення проблемних ситуацій: виявлення суперечності і самостійне знаходження шляхів її вирішення; аналіз різних поглядів науковців і практиків на одне і те саме питання; порівняння, узагальнення, формулювання висновків за допомогою постановки конкретних питань; вирішення проблемних завдань із недостатніми або надлишковими вихідними даними, з невизначеністю і протиріччями у постановці запитань, заздалегідь допущеними помилками, обмеженим часом тощо. Виділені складові елементи змісту навчальних знань є значущими умовами перетворення змісту програмних знань із психологічних дисциплін для опосередкованого впливу на формування основ саморозвитку і самоорганізації та особистісне становлення майбутнього фахівця загалом.

Вивчення психологічних дисциплін, засвоєння ключових положень буде осмисленим тоді, коли ґрунтуватиметься не на абстракціях для запам'ятовування, а на всебічному, глибокому й образному розумінні психологічних реальностей, на висновках із власного досвіду. З метою особистісно-професійного розвитку майбутнього педагога необхідно актуалізувати розвивальний потенціал психологічної науки: розширити інформаційну основу ді-

яльності, тобто застосувати нові форми і методи роботи, які створять умови для отримання максимуму інформації про майбутню професійну діяльність та про себе в ній; стимулювати пізнавальну активність, спрямовану на себе як суб'єкта праці, пізнання та спілкування; формувати вміння спостерігати, нагромаджувати, закріплювати, аналізувати й узагальнювати власний професійний досвід; враховувати специфіку педагогічної діяльності, суть якої, у разі вмілого використання, може створити певні можливості для самокорекції та самовиховання [1]. Головне правило роботи викладача – через роботу з матеріалом психології як науки та з психологічним матеріалом як змістом внутрішнього світу кожного конкретного студента – до самопізнання та особистісно-професійного розвитку. Пізнаючи свій внутрішній світ, студент одночасно стає і об'єктом, і суб'єктом пізнання, що дає змогу створювати унікальну ситуацію навчання.

Для того, щоб майбутні педагоги мали уявлення про мету, зміст та засоби вивчення психології загалом та конкретних розділів і тем, важливо забезпечити їх на початку вивчення дисципліни орієнтувальною основою, в якій чітко мають бути виділені методологічне, теоретичне, прикладне, практичне і розвивальне знання та способи їх засвоєння. Це забезпечить глибокий аналіз матеріалу, формування пізнавальної мотивації. Орієнтувальна основа практичних занять включає тему заняття, мету, реальний повний перелік завдань, вправ та ситуацій, які будуть виконуватися та аналізуватися на занятті, перелік основних умінь, які має засвоїти студент, та компетентностей, які будуть розвиватися, а також домашні завдання. Таким чином, майбутній педагог наочно бачить структуру своєї діяльності, усвідомлює та закріплює її. Тут має місце психологічна закономірність засвоєння знань, умінь і навичок, яка полягає в тому, що знання, вміння і навички формуються під час практичного застосування знань.

Мета викладання психологічних дисциплін не може бути зведена тільки до використання психологічних знань для розв'язання теоретичних і практичних задач. Тому важливим кроком в організації психологічного супроводу є втілення компетентнісного підходу на лекційних і практичних заняттях, який виводить на передній план нове знання, а здатність їх гнучко використовувати, пов'язувати з життям, вирішувати різні особистісні, навчальні та професійні завдання.

Теоретичне вивчення та аналіз емпіричних даних дав нам змогу виділити групи

компетентностей та здатностей, які необхідно розвивати в майбутнього педагога: здатність забезпечувати навчання, виховання та розвиток школярів; діагностично-проектувальна, соціально-психологічна, особистісна здатності, забезпечення професійного вдосконалення і розвитку.

Виділено складові елементи і механізми формування психологічної компетентності майбутнього вчителя у процесі викладання психологічних дисциплін. Зокрема, це інформаційна складова частина, метою якої є формування у майбутніх педагогів системи психологічних знань. Вона включає в себе два види навчально-пізнавальної діяльності студентів – ознайомчий і аналітичний. Ознайомча діяльність необхідна для оволодіння теоретичними знаннями (із загальної, соціальної, вікової та педагогічної психології). Завдяки аналітичній діяльності встановлюються системні відношення між елементами отриманих знань, її метою є розуміння студентами змісту психологічних знань та їх значення для власного розвитку та майбутньої педагогічної діяльності. Ці завдання мають бути реалізовані в рамках лекційних занять під час викладання психологічних дисциплін.

Під час планування та організації лекції варто використовувати інноваційні форми лекції з елементами інтерактивних технологій: проблемна лекція, лекція-конференція, лекція-аналіз конкретної ситуації тощо. Використовуючи лекцію-аналіз конкретної ситуації для налагодження дискусійної діалогічної взаємодії при аналізі певних проблемних ситуацій (професійних, соціальних, ділових тощо), треба обирати цікавий матеріал, необхідний для професійної діяльності та зрозумілий для слухачів. Важливо акцентувати увагу студентів на висновках (максимально короткий зміст основних тез лекції), спрогнозувати можливі запитання студентів і продумати відповіді на них, бути натхненним і надихати аудиторію на успішну роботу.

Основна мета актуалізуючої складової частини формування психологічної компетентності майбутнього вчителя у процесі викладання психологічних дисциплін – це надбання студентом індивідуально-психологічного досвіду на основі формування певних психологічних умінь і навичок, спрямованих на покращення та удосконалення свого життя та майбутньої професійної педагогічної діяльності. Ця мета має бути реалізована на практичних заняттях із психології, де викладач не тільки формує вміння і навички, але й надає важливе місце розвитку особистісних здатностей та професійно важливих якостей особистості вчите-

ля. Ця робота може бути здійснена завдяки плануванню активних форм роботи зі студентами, в яких моделюються і предметний, і інструментальний зміст професійної діяльності. Однією з таких форм роботи є обговорення різноманітних проблемних педагогічних ситуацій та задач, під час розгляду яких аналізуються як нормативно затверджені та професійно схвалювані засоби і прийоми роботи вчителя, так і обговорюються розбіжності і протиріччя між об'єктивною дійсністю і суб'єктивною можливістью виконання поставлених завдань.

Нами розроблена система проблемних ситуацій та запитань до них, які можна задавати на практичних заняттях у формі рольової гри. Запитання певним чином спрямовують мислення студентів, що допомагає їм усвідомити мотиви суб'єктів ситуації, тобто власне психологічний зміст ситуації, який спричиняє конфліктність (Змоделюйте цю ситуацію з позиції учня (почуття, мотиви, цілі). Опишіть цю ситуацію з позиції вчителя. Запропонуйте можливі варіанти вирішення цієї ситуації та їх психологічні і педагогічні наслідки. Який варіант обираєте Ви? Обґрунтуйте). Такі вправи мають розвивальне значення, оскільки певним чином фіксують увагу студентів на різних аспектах проблемної педагогічної ситуації, позиціях її суб'єктів, спрямовують процеси мислення, передбачають аналіз з об'єктивної позиції, а також із позиції суб'єкта педагогічної діяльності. Зробивши рефлексивний аналіз, майбутній педагог, зрештою, зможе привласнити цю ситуацію, самовизначитися у шляхах її вирішення, стати суб'єктом педагогічної дії. У результаті цього він рефлексивно ідентифікує себе з майбутньою професією, що є важливим кроком на шляху професійного становлення та саморозвитку. Аналіз, обговорення, накреслення оптимальних шляхів їх розв'язання дає змогу вирішувати конкретні психологічні труднощі студентів-майбутніх педагогів, допоможе запобігти виникненню і розвитку у них деструктивних психічних явищ, збереженню психологічного, соціального, морального та духовного здоров'я, сприятиме формуванню морально-духовних основ особистості, допоможе у саморозвитку, побудові успішної професійної і життєвої кар'єри.

Під час проведення практичних занять із психології доцільно дотримуватись такого алгоритму роботи: ретельний відбір та аналіз навчального матеріалу, зокрема й додаткового (прикладі, ситуації, завдання для груп); застосування реальних педагогічних ситуацій як методу набуття та удосконалення головних компетенцій; пла-

нування заняття із використанням інтерактивних технологій; забезпечення розуміння студентами змісту їхньої діяльності; мотивація навчальної діяльності студентів шляхом створення проблемної ситуації, наведення цікавих фактів тощо; забезпечення засвоєння навчального матеріалу шляхом інтерактивної вправи; рефлексія та осмислення результатів діяльності, постановка нових цілей або розширення початкових.

Важливо, щоб кожне навчальне заняття включало теоретичний, практичний і рефлексивний рівні. Це сприяє синтезу психологічних знань та умінь, засвоєнню системи дій, які забезпечують психологічну основу процесу оволодіння професією, відбувається перехід потенційних можливостей майбутніх педагогів в актуальні здібності.

Моделюючи складову частину формування психологічної компетентності майбутнього вчителя у процесі викладання психологічних дисциплін передбачає самостійні пошуки і моделювання способів розв'язання педагогічної проблеми на основі особистісної психологічної компетенції. Ця форма роботи застосовується і під час виконання індивідуальних завдань, які передбачають продумування конкретних дій і завдань педагогічної діяльності. Індивідуальні завдання суб'єктно адресовані, а отже, наповнюють психологічні знання особистісним змістом, спонукають до аналізу та самоаналізу, розвитку внутрішньої мотивації та здатності до самоконтролю. Власне, ці особливості є важливими умовами становлення творчої самостійної особистості, справжнього педагога-професіонала. Виконання таких завдань дає змогу студентам краще усвідомити власні особистісні особливості, оцінити рівень своїх знань і одночасно підвищити його, накреслити подальшу програму самовдосконалення та саморозвитку. Окрім цього, моделюючи складову частину спрямована на застосування певних способів дій у реальній педагогічній діяльності, що може бути реалізовано під час проходження педагогічної практики. Таким чином, результатом вивчення психології стають не власне психологічні знання, а сама особистість студента, його досвід, інтелект та особистісні якості, які вдосконалюються завдяки одержаним знанням, набутим вмінням, навичкам, професійним компетенціям та особистісним здатностям.

Ще одним кроком в організації психологічного супроводу при викладанні психології є допомога і підтримка у складанні студентами індивідуальних програм розвитку. Нами теоретично обґрунтована та

розроблена орієнтовна програма особистісно-професійного розвитку майбутнього педагога [3] та критерії оцінювання її реалізації. У розробці програми вихідними методологічними положеннями була орієнтація на здорову особистість, її духовні та конструктивні сторони, здоровий спосіб життя, здоровий життєвий стиль, що впливає не лише на власне благополуччя особистості, а й сприяє позитивним змінам оточення, соціальної і культурної ситуації. Програма включає такі напрями розвитку: збереження здоров'я, розвиток пріоритетних професійних компетентностей, професійних умінь, навичок, професійних здібностей, оволодіння особистісними здатностями, соціально-психологічний та морально-духовний розвиток. Складання майбутніми педагогами індивідуальної програми особистісно-професійного розвитку передбачає постановку цілей і задач, визначення шляхів, засобів і методів цієї діяльності. Як показали результати проведеного нами дослідження, складання студентами індивідуальних програм особистісно-професійного розвитку та їх реалізація дає змогу кожному студенту поетапно визначати перелік власних проблем та слабких місць і у процесі вивчення психологічних дисциплін їх поступово долати, застосовуючи отримані знання, розвинені уміння та набуті компетентності й особистісні здатності. Індивідуальна програма особистісно-професійного розвитку створює ефективні умови для переходу потреби в реальну діяльність щодо самовдосконалення та саморозвитку.

Особливість запропонованої нами технології полягає у перетворенні психологічних знань на особистісні професійні настанови, налаштованість на навчальні, розвивальні та виховні стосунки з школярами, на самопізнання, самовиховання і саморозвиток і здоровий спосіб життя. Втілення запропонованих засобів та методів створює можливості для кожного студента задіяти психологічні знання, зробити їх дієвим засобом підвищення якості свого життя, стосунків з іншими людьми, зміни самих себе на краще, розвитку професійної свідомості та самосвідомості, професійних компетенцій та особистісних здатностей.

Висновки з проведеного дослідження. Основними шляхами, засобами та методами впровадження в практику викладання психологічних дисциплін технології психологічного супроводу особистісно-професійного розвитку майбутнього педагога мають стати:

- конструювання змісту психологічних дисциплін, зокрема підсилення його осо-

бистісної та практичної значущості; його структурна організація, що забезпечить системність і цілісність психологічного мислення студентів;

- втілення компетентнісного підходу на лекційних і практичних заняттях. Зокрема, включення компонентів, які актуалізують особистісні структури свідомості майбутніх педагогів, реалізація інформаційної, актуалізуючої та моделюючої складових частин психологічної компетентності майбутніх педагогів, забезпечення механізмів її формування, використання інтерактивних методів навчання, моделювання та обговорення різноманітних проблемних педагогічних ситуацій та задач;

- психолого-педагогічна допомога та підтримка у виборі шляхів професійного і особистісного росту, у складанні індивідуальної програми особистісно-професійного розвитку.

Як показали результати проведеного нами дослідження, запропоновані шляхи, засоби та методи впровадження в практику викладання психологічних дисциплін технології супроводу особистісно-професійного розвитку майбутнього педагога дають змогу здійснювати зовнішній вплив плано-мірно, цілеспрямовано, результативно та

сприяють формуванню і розвитку особистісних здатностей і професійних компетентностей майбутнього педагога.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Василенко Л. Психолого-педагогічні умови активізації особистісно-професійного саморозвитку майбутнього педагога / Л. Василенко, І. Василенко. Освіта регіону. 2011. № 2. С. 407–411.
2. Концепция полифункционального сопровождения студентов педвуза / Под ред. Л.Н. Бережновой, В.И. Богословского. СПб., 2001. 267 с.
3. Корень Т.О. Психолого-педагогічний супровід особистості в освітньому просторі. Теорія та практика педагогіки життєтворчості : матеріали міжрегіон. наук.-практ. конф. / за заг. ред. кол. К.Л. Крутій, А.І. Павленко. Запоріжжя: ТОВ «ЛПС» ЛТД, 2007. С. 102–107.
4. Савчин М. Реалізація програми особистісно-професійного розвитку майбутнього педагога при вивченні психологічних дисциплін / М. Савчин, Л. Василенко. Дрогобич: Видавничий відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2016. 55 с.
5. Савчин М.В. Здорова і нездорова професійна діяльність педагога. Особистісно-професійний розвиток майбутнього педагога: монографія / за ред. проф. Савчина М.В. Дрогобич, 2014. С. 37–41.
6. Семиченко В.А. Психологія педагогічної діяльності: навч. посібн. К.: Вища школа, 2004. 335 с.